

Ivo Andrić

Povestea
cu elefantul vizirului

Traducere din limba sârbă și note
de Gellu Naum și Voislava Stoianovici

POLIROM
2020

Cuprins

Drumul lui Ali Gerzelez	5
Podul de pe Žepa	29
Povestea cu elefantul vizirului	38
Veletovenii	84
Povestea clăcașului Siman	94
Grevă la țesătoria de covoare	124
Surcele	131
Vis și realitate, sub carpen	139
Coasa	145
Taifas	151
Vremurile Anikăi	158
Aska și lupul	223
Ușa încuiată	233
O scrisoare din anul 1920	242
O femeie pe stînci	258
Panorama	276

Dar cînd trebuia să meargă mai departe și să treacă de la speranțe și gînduri la faptă și realizare, în fața lui Mihailo se iveau piedici de netrecut, văzute și știute numai de el. Lovit și zdruncinat lăuntric din primii ani ai tinereții, nu mai era în stare să găsească drumul drept pînă la fată; se apropia de ea cu bucurie și sinceritate pentru ca după aceea, dintr-odată, să tresară și să dea înapoi. Căci, amețit și fericit că o întîlnise pe Anika, Mihailo tremura în același timp din pricina Krstinoaii pe care o purta în el. Mînat de-o pornire irezistibilă, pîndea zîmbetele și gesturile fetei, îi cîntărea mai apoi, în singurătate, cuvintele; și-i căuta în toate asemănarea cu Krstinoaia, temîndu-se totodată ca nu cumva s-o și găsească. Pornirea aceasta îi otrăvea plăcerile, îi dădea o înfățișare ciudată și-l făcea să se poarte straniu față de Anika.

Astfel se scurse un an fără ca între cei doi tineri să se ajungă la o înțelegere adevărată, dar și fără să se ivească o ruptură definitivă. (Iar în timpul acesta, fata se făcea tot mai frumoasă, tot mai bizară și atrăgea tot mai mult privirile bărbaților.) Ruptura, inevitabilă în asemenea situații, avu loc în primăvara următoare, pentru un motiv cu totul neînsemnat.

Într-o zi, bătrîna Plema veni la Mihailo și-i spuse că-l cheamă Anika. Lui nu-i prea venea la îndemîină să meargă la ea acasă, dar acceptă și se duse.

Casa lui Krnojelac era mai bogat mobilată decît ale celorlalți localnici. Și n-o deosebea atît bogăția, cît ceva străin și bătător la ochi, în culori, în mobilier și-n covoare. În casa ei, Anika i se păru mai înaltă și mai ciudată. Îl chemase să-l întrebă ce-are de gînd să facă de Sfîntul Gheorghe. Era o disproporție atît de mare între vocea ei voalată și grea, între fața ei albă și fără zîmbet și întrebarea cu totul banală pe care o pusesse, încît Mihailo se simți și mai încurcat. După ce se înțeleseră și după ce el făgădui că va merge negreșit la petrecerea de Sfîntul Gheorghe „dacă o trăi“, Anika adăugă:

- Merg și eu, dacă oi trăi, și dacă nu mă mărit pînă atunci.
- Doar n-o să te măriți în aceste cîteva zile.
- Eu sînt în stare de orice!

— Nu, nu, asta n-ai s-o faci.

— Crezi?

Acest ultim cuvânt al ei, rostit într-un fel ciudat, îl sili s-o privească în față.

Ochii ei, altminteri întunecați, erau acum luminați parcă dinlăuntru și, totodată, limpezi și străvezii; umplându-se în același timp și de sânge, și de lacrimi, culoarea lor prinse să scînteieze și de văpaia sîngelui, și de căldura lacrimilor; privirea li se făcu tăioasă, clară și dură. Mihailo se uita drept în ei, orbit și nevenindu-i să creadă ce vedea, așteptînd ca privirea lor să se schimbe sau să piară ca o nălucă. Dar privirea devenea tot mai tăioasă și mai clară, iar strălucirea ochilor, tot mai vie și mai puternică. Flăcăul încercă să-și înăbușe gîndul care în clipa aceea îi fulgeră prin minte, conturîndu-se tot mai precis; se stăpînea să nu țipe ca să și-l alunge; privirea aceasta îi era cunoscută, o mai văzuse cîndva, la han, și o visase apoi de nenumărate ori, nefericit și chinuit de cele mai înspăimîntătoare vise. La el se uita acum Krstinoaia, cu privirea ei de fiară, plină de intenții înspăimîntătoare și tănuite, de care trebuie să fugi, deși niciodată nu poți fugi suficient de departe. Mihailo făcea eforturi disperate să se trezească, să spargă ochii aceștia, ieșind brusc din coșmar, cu un țipăt răgușit, așa cum ieșise de-atîtea ori, în așternuturile lui asudate de prin saivane și de prin hanuri. Dar ochii nu voiau să dispară, ci ardeau în fața lui, neschimbați și neclintiți. Și pe cînd el se zbătea între coșmar și realitate, i se părea că aude mereu glasul Anikăi:

— Crezi?

Cuvîntul se repeta înlăuntrul lui, cu ecou însutit, deși ea îl rostise o singură dată.

În răstimp, se priviră amîndoi fără să clipească, așa cum se privesc amanții în primele zile de dragoste, sau două fiare cînd se întîlnesc în bezna pădurii și nu-și văd decît pupilele scînteietoare. Pînă la urmă, și cea mai lungă privire de dragoste are un sfîrșit. Dezlipindu-se de ochii ei, Mihailo îi privi mîinile, puternice și frumoase, cu pielea nespus de gingașă și cu unghiile de un trandafiriu pal. Vederea lor îl sili să-și reamintească de groaznica

lui realitate și să renunțe la orice speranță de trezire. Și imediat începu să dea înapoi, ca o fiară încolțită.

Cu un efort teribil, găsi zîmbetul cu care să-și amăgească adversarul și izbuti să se stăpînească îndeajuns ca să nu fugă și să nu trîntească ușa după el, ci să salute și să iasă cu pas normal, deși o spaimă de moarte îi înghețase șira spinării. În sfîrșit, ușa se închise în urma lui; Mihailo izbuti să străbată curtea și-o parte a uliței, pînă la răspîntia pustie la ora aceea a zilei. Acolo susura cișmeaua, în jur – nici țipenie de om. Ca și cum ar fi făcut ceva de la sine înțeles și dinainte stabilit, Mihailo se apropie de jghebul de piatră, se așeză la capătul lui și-și vîrî amîndouă mîinile sub jetul de apă; răceala apei îl trezi și-l liniști tot mai mult, aducîndu-l la realitatea care, acum nu mai exista nici o îndoială, era identică cu groaza din vis.

Mihailo petrecu apoi cîteva zile grele, luptîndu-se cu propriile gînduri de parcă ar fi fost umbre și năluci. Un an îl ținuse gîndul la Anika. Acum îl pierdea, avînd senzația că-și pierde însăși viața.

Cînd Plema îl mai chemă o dată la Anika, el răspunse că nu poate să vină. Iar în ajunul Sfîntului Gheorghe, cînd Plema apărui iar să-l întrebă dacă vine la petrecere, el îi răspunse că o să stea acasă. Anika îi mai trimise vorbă o dată, a doua zi după Sfîntul Gheorghe, „să spună dacă vine sau nu“. „Nu pot“, îi răspunse Mihailo; și rămase să aștepte desfășurarea evenimentelor, cu inima strînsă, cum se așteaptă o lovitură. (Ca oamenii grav bolnavi, el se gîndea numai la sine; și nu-i trecea prin minte și nici nu putea să bănuiască măcar ce se întîmpla cu Anika.)

Evenimentele veniră curînd, mai grave și mai rele decît s-ar fi putut aștepta.

Sărbătoarea de Sfîntul Gheorghe din anul acela rămase în amintirea oamenilor drept ziua în care Anika și-a dat arama pe față. Din ziua aceea și pînă la tîrgul de Sfîntul Ilie, Anika se desfășură pe deplin. Își deschise casa bărbaților; făcu rost de două vagaboande de la țară, Jlenka și Saveta, ca să-i fie un fel de curtezane. Timp de-un an și jumătate după aceea, își frămîntă

mintea să născocească rele și nenorociri, așa cum alții și-o frământă gândindu-se la casă, la copii și la pâine; făcea lucruri de pomină, nu numai în târg, ci-n tot cadalîcul Vișegradului, și chiar dincolo de el. Multe dintre aceste lucruri au fost apoi date uitării și multe pătimiri au rămas pe veci neștiute și nerostite; dar abia atunci s-a văzut ce e în stare să facă o femeie decăzută.

Încet-încet, lângă casa Anikăi se instală un fel de bivuac. Singur Dumnezeu știe câți bărbați intrau noaptea la ea; flăcăi, oameni însurați, moșnegi, adolescenți, străini, tocmai de prin Čajniče și Foča. Unii, pe care rușinea și bunul-simț nu-i împiedicau, intrau și ziua, stăteau prin curte sau în casă, dacă li se dădea voie, sau hoinăreau pur și simplu pe străduțele învecinate, cu mâinile în buzunare, aruncînd din cînd în cînd ocheade spre ferestrele Anikăi.

Tane bijutierul, un bărbat uscățiv, cu ochi fără culoare și veșnic larg deschiși, cu fața ofilită, era unul dintre vizitatorii cei mai zeloși și cei mai lipsiți de speranță. Stătea așa, pe vreo ladă sau după vreo ușă, și nu scotea o vorbă, așteptînd s-o zărească pe Anika. Se uita doar la Jlenka și la Saveta. Iar ele treceau pe lângă el de parcă n-ar fi existat, ieșeau în ușă, primeau oaspeții și se duceau cu ei în odaie. Cînd îl dădeau afară din bucătărie, Tane se așeza undeva în curte și îi zîmbea sfios Jlenkăi, care-l alunga.

— Eh, lasă-mă, fată, să stau aici. Cu ce te deranjez?

Și putea să aștepte așa ceasuri întregi, posomorît de parcă i-ar fi fost și lui greu să stea acolo. Într-un tîrziu se ridica și pleca, aproape fără să-și ia rămas-bun, iar a doua zi venea din nou. Acasă, nevastă-sa, Kosara, o femeie roșcată și voinică, cu sprîncenele îmbinate, pe jumătate țarancă, pe jumătate orășeancă, îl lua la rost:

— Iar ai stat la scorpiile alea, rușinea lumii ce ești! Puteai să rămîi la ele.

— Aș, puteam să rămîn, repeta el trist; și se vedea cît de colo că e cu gîndurile aiurea.

Asta o scotea din sărite pe Kosara, care începea o ceartă grozavă; dar Tane abia dacă dădea din mîna a lehamite și-i răspundea cînd și cînd, ca prin vis.

Erau și unii care-și pierduseră complet mințile, ca Nazif, un flăcău voinic și prostănac, din neam de bei, un idiot pașnic, surd și mut. Nazif venea cel puțin de două ori pe zi sub ferestrele Anikăi și o chema afară mormăind cuvinte de neînțeles. Încă de la început, Anika glumise o dată cu el. De sub fereastra deschisă, el își întinsese spre ea mâinile pline cu zaharicale.

— E puțin, Nazif, puțin, îi strigase de sus Anika, zîmbind.

Idiotul îi pricepuse cuvintele, se dusesse acasă, furase bani de la frați, cumpăraseră două ocale de zahăr și se întorsese iar sub fereastră. Apoi strigase acolo, pînă cînd Anika se îndurase să iasă iar la geam. Chicotind de fericire, o tot îmbia cu zahăr. Anika rîdea în hohote, făcîndu-i semne cu mâinile și cu capul că tot e prea puțin; și Nazif plecase mormăind jalnic.

De atunci, venea în fiecare zi aducînd într-un paner, la brîu, și prin buzunare cît putea mai mult zahăr. Anikăi i se urîse cu gluma asta. O supăra stăruința năvlegului și le trimitea pe Saveta și pe Jelenka să-l alunge. El se apăra de ele și pleca bombănind, dar a doua zi se înființa din nou sub ferestrele Anikăi, cu și mai mult zahăr. Pînă cînd îl alungau iar. Încolo, își căra toată ziua zahărul prin tîrg, cîntînd în surdină și bîiguind cuvinte fără înțeles. Copiii se țineau după el, îl întăritau și-i furau zahăr din panerul pe care el îl strîngea cu înfrigurare în brațe.

Mai erau și unii care nu se încumetau să vină ziua și așteptau să se lase întunericul. Atunci soseau cu regularitate, deși nu aveau șanse nici măcar să intre în casa Anikăi. De aceea se întîmpla ca vreunul dintre ei să stea toată noaptea fumînd pe pietroiul de lîngă cișmea. În beznă nu-l văzuse nimeni venind și nici la plecare nu-l vedea nimeni. Dimineața însă rămînea în urma lui, pe locul unde șezuse, o grămăjoară de așchii de lemn și de mucuri de țigară. Vizitatorul nocturn era vreun tînăr nefericit, cine știe care: Anika nu-l cunoștea, iar el o știa doar din vedere. Căci nu veneau toți numai pentru ea. Unii veneau fiindcă se simțeau veșnic atrași spre mîrșăvii, alții pentru că se născuseră pierduți și sperați. Dar în jurul casei, la răspîntie, se aduna tot ce era netrebnic și se abătea de la poruncile Domnului. Cercul bărbaților se lărgea repede și-i cuprindea nu numai pe cei slabi

de înger și vicioși, ci chiar și pe câțiva oameni sănătoși și cu mintea întreagă.

Pînă la urmă, aproape că nu mai exista în târg vreun tînăr care să nu fi fost la Anika sau să nu fi încercat măcar să se apropie de ea. La început se duceau pe furiș, noaptea, pe ocolite, și cîte unul. Lumea vorbea despre ea ca despre ceva rușinos și groaznic, dar depărtat și oarecum neverosimil. Răul acesta însă, cu cît se vorbea, se bîrfea și se povestea mai mult despre el, cu atît devenea mai real, mai apropiat și mai obișnuit. La început, cei care se duceau la Anika erau arătați cu degetul și petrecuți cu șușoteli; mai apoi, lumea începu să rîdă de cei care nu se duceau. Cum nu toți vizitatorii izbuteau să ajungă imediat pînă la Anika, majoritatea fiind nevoiți să se mulțumească cu Jelenka sau cu Saveta, începură să-și facă loc invidia, orgoliul și mîndria bărbătească. Cei respinși veneau din nou, cu speranța că-și vor șterge dubla rușine de-a fi mers la Anika și de-a nu fi fost primiți; iar cei care fuseseră primiți o dată, nu se mai puteau stăpîni și reveneau mereu, ca vrăjiți.

Numai femeile din târg erau strîns unite în înverșunarea lor comună împotriva năpastei de pe Mejdan și luptau cu stăruință, fără scrupule, femeiește, fără prea mult rost și cumpănire. Dar nici lupta lor nu era totdeauna ușoară și lipsită de pericole. Așa o pățiră cei din familia Ristić.

Bătrîna Ristićioaia, o văduvă bogată, iute la minte și dîrză ca un bărbat, își măritase toate fetele și-și însurase și unicul fiu. Băiatul acesta al ei era un tînăr mărunțel și rumen la față, un negustor calm și viclean, care se împrietenea numai cu cei mai în vîrstă decît el, strîngea bani și-și vedea de casă. Maică-sa îl însurase de timpuriu cu o fată din Foča, frumoasă, cuminte și bogată. Acum, tînăra pereche avea doi copii.

Iarna trecută, la un parastas, pe cînd femeile se văitau în cor de Anika, de bărbații și de fiii lor, bătrîna Ristićioaia, dînd pe gît un pahar pentru sufletul răposatului, spusesese cu glas tare și sfidător:

— D-apoi nu vă lăsați. Uite, eu am un băiat, și cît oi trăi, el n-o să calce pragul lepădăturii ăleia.